

До Спеціалізованої Вченій раді Д 41.086.03
Національного університету «Одеська
юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

В І Д Г У К

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента
Шишки Олександра Романовича
на дисертаційне дослідження Білецького Дмитра Михайловича на тему
«Способи припинення права приватної власності за цивільним
законодавством України», яка подана на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.03 –
цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне
право**

На підставі ознайомлення із рукописом дисертації, авторефератом та опублікованими і доступними опоненту роботами можна зробити наступний висновок.

Актуальність дисертаційного дослідження Дмитра Михайловича Білецького визначається необхідністю розробки та ревізії норм цивільного законодавства України, якими упорядковуються відносини власності щодо підстав та способів їх припинення. Проблемністю такого напрямку дослідження полягає у тому, що набуття права власності, як і його припинення є необхідною і найвагомішою передумовою цивільного обігу об'єктів права власності. Крім того, постійний рух відносин власності, у тому числі їх розвиток та диверсифікація потребує адекватних механізмів їх правового регулювання, у тому числі і перевірка існуючих до реалій сьогоденного життя. А, тому не аби яке значення у механізмі правового регулювання відносин власності набувають способи та підстави припинення права власності.

Дана проблематика є багатоаспектною і ступінь її складності підвищується тривалою відсутністю в українській правовій науці фундаментальних та системних наукових праць з цієї проблематики. Слід відзначити той факт, що в Україні системно не досліджувались питання способів припинення прав приватної власності за цивільним законодавством України. Фрагментарні розробки з цього приводу спостерігаються у працях таких авторів, як: О. Г. Авдониної¹, О. І. Буртової², О. В. Дзери³, О. І. Кічко⁴, А. В. Коструби⁵,

¹ Авдонино О. Г. Прекращение права собственности на земельный участок: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03 / Ольга Геннадьевна Авдонино. – Томск, 2013. – 201 с.

² Буртова Е.И. Прекращение права собственности по воле собственника в системе оснований и способов прекращения субъективного права собственности по законодательству Российской Федерации: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03 / Елена Игоревна Буртова. – Томск, 2011. – 240 с.

³ Дзера О.В. Развитие права собственности граждан в Украине : Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / О.В. Дзера - К., 1996. - 382 с.

⁴ Кичко А.И. Принудительное прекращение права собственности на земельные участки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Александр Иванович Кичко. – Краснодар, 2011. – 22 с.

А. А. Крисанова⁶, А. І. Лозового⁷, Н. І. Огнєвої⁸, І.А. Спасибо⁹, Г. О. Уразової¹⁰, Г. Г. Харченко¹¹, О.С. Харченко¹² та інших.

За таких обставин зазначене дослідження є вельми актуальним для науки цивільного права України. А тому, вказані обставини зумовлюють до потреби в нових підходах у доктрині та правозастосовчій практиці з приводу припинення права власності за цивільним законодавством України. Відповідно, цим і пояснюється актуальність обраної здобувачем теми дисертаційного дослідження.

Відповідно, у роботі здійснено спробу знайти відповіді на низку питань, вирішення яких становить основу для подальшого розвитку цивільного законодавства, а також юридичної практики та науки.

Достовірність сформульованих у дисертації положень, висновків і рекомендацій, зумовлена досягненням поставлених завдань.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності і права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Актуальність проблеми дисертаційного дослідження визначили характер і перелік поставлених дисертантом **мети й завдання**. Мета й завдання рецензованого наукового дослідження сформульовані вдало та кваліфіковано. Зокрема метою цього дослідження є дослідження теоретичних і практичних проблем цивільно-правового регулювання способів припинення права приватної власності, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення цивільного законодавства України у цій сфері.

⁵ Коструба Анатолій Володимирович. Юридичні факти в механізмі припинення цивільних майнових відносин.- Дисертація д-ра юрид. наук: 12.00.03, Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. - Київ, 2015.- 360 с.

⁶ Крысанов, А. А. Принудительное прекращение права собственности : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.03 / Андрей Андреевич Крысанов. -Рязань, 2002. - 24 с.

⁷ Лозовий А. І. Підстави припинення спільної часткової власності на нерухоме майно : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. І. Лозовий ; кер. роботи В. Л. Яроцький ; ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 20 с.

⁸ Огнева Н.И. Теоретические и практические вопросы приобретения и прекращения права собственности гражданами: Автореф. дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.03 / Наталия Ивановна Огнева. – М., 2006. – 24 с.

⁹ Спасибо І.А. Набуття права власності в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І.А. Спасибо. – К., 2009. – 18 с.

¹⁰ Уразова Г. О. Категорія відмови в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Г. О. Уразова ; кер. роботи І. В. Спасибо-Фатєєва ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. - 217 с.

¹¹ Харченко Г. Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України.- Дисертація д-ра юрид. наук: 12.00.03. - Київ, 2018.- 506 с.

¹² Харченко О.С. Підстави припинення права власності : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.С. Харченко. — К., 2007. — 205 с.

В ході роботи автором були визначені завдання, які є послідовні та структурно логічні та з якими він у повній мірі справився. Відповідно до поставленої мети дисертант формулює основні **завдання**, зокрема: визначити правову природу відносин приватної власності на сучасному етапі розвитку науки цивільного права; визначити поняття припинення права власності; з'ясувати загальні засади припинення права приватної власності за чинним цивільним законодавством; розмежувати підстави та способи припинення права власності; з'ясувати значення дотримання належних способів припинення права приватної власності; виявити прогалини у законодавчих актах щодо регулювання способів припинення права приватної власності; сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в частині регламентації способів припинення права приватної власності (С. 7 дис. та С. 3 автореф.).

В цілому **об'єкт** та **предмет** дослідження (С. 7 дис. та С. 3 автореф.) визначені досить кваліфіковано, як і визначена його **методологічна основа дослідження**¹³ (С. 7-8 дис. та С. 3-4 автореф.). Зокрема, під час дослідження були використані такі методи: історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний та інші методи. В цілому, такий підхід є виправданим та досить вдалим, чим підтверджується наукова новизна одержаних результатів, виявлені недоліки та прогалини у цивільному законодавстві України та зроблені дисертантом висновки та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Важливо сказати, що обрана структура роботи є логічною, що дало змогу Д. М. Білецькому плавно і поетапно переходити від висвітлення одного питання до іншого. В протилежному випадку дослідження окремих розділів або підрозділів було б значно ускладнено без попереднього розгляду взаємопов'язаних з ними питань.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості та є переконливими, що свідчить про опрацювання дисертантом в достатній мірі відповідного інформаційно-правового матеріалу: Конституцію України, ЦК України, ЗК України, Закони і підзаконні нормативні акти України та зарубіжного законодавства, наукова література що стосуються дослідження теоретичних й практичних аспектів способів та підстав припинення права приватної власності. Слід сказати, що автором було використано достатню кількість джерел – близько 301. Заслуговує на увагу і те, що автором була проведена належна робота з аналізу і судової практики (стор. 47, 67, 83-84, 90, 96, 100, 103, 114 тощо дис.).

Ознайомлення з дисертацією та її авторефератом дає підстави стверджувати, що робота містить основні необхідні для такого дослідження компоненти – *критичний аналіз* досягнень більшості попередніх дослідників

¹³ Відповідає науковим підходам щодо вирішення мети та завдання дисертаційного дослідження.

цієї та суміжних проблем, увагу до зарубіжного досвіду, аналізу законодавства що стосується способів та підстав припинення права приватної власності, належну апробацію результатів дослідження.

Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані автором у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Цього вдалося досягти шляхом критичного аналізу робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, чинного законодавства України та законодавства інших держав й судової практики.

Науковий апарат рецензованої дисертації та її автореферату є достатньо високим, матеріал викладений згідно з вимогами наукового стилю, української стилістики та лексики є чітким, доступним і юридично грамотним.

Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань свідчать і про **новизну дисертаційного дослідження**. В дисертації вперше системно опрацьовано широке коло важливих для розвитку сучасної науки цивільного права положень, зроблено ряд теоретичних відмежувань, систематизацій, узагальнень та визначень.

В дисертації також запропоновано додаткову аргументацію, нові підходи та авторське бачення шляхів подальшого вдосконалення правового регулювання відносин власності в частині їх способів та підстав припинення.

В межах такого дослідження виправданим видається прагнення дисертанта обґрунтувати нові теоретичні положення, уточнити чи надати зміст окремим категоріям. Виправданість такого підходу є запорукою єдності праворозуміння й правозастосовної практики.

Аналіз новизни наукових положень, висновків і рекомендацій.

У результаті дослідження дисертантом сформульовано низку висновків і положень, що мають науковий і практичний інтерес.

Зокрема, заслуговує на увагу положення новизни (с. 10 дис.), з приводу наукової доктрини щодо поділу права приватної власності за суб'єктним критерієм, а саме з приводу виділення права приватної власності фізичних та юридичних осіб, яке має значення при визначенні відповідності рівня правового захисту права приватної власності до декларованих конституційних та цивільно-правових принципів (принципи прав людини, економічної свободи, інституціональних принципів права власності).

Цілком можна погодитись і з наступним висновком (С. 40 дис.), що наявність загального правового режиму власності, що аж ніяк не заперечує існування окремих режимів права власності для певних категорій суб'єктів права власності. При цьому, як зазначає автор класифікація власності на види (чи типи) за критерієм суб'єкта власності має практичне значення для встановлення належного правового регулювання нових способів трансформації форм власності: реприватизації, легалізації тіньового чи «сірого» майна тощо.

Також важливим теоретичним здобутком автора є висновок (С. 57 дис.) щодо необхідності розмежування підстав та способів припинення права приватної власності. Як правильно зазначає автор дані категорії не є тотожними, хоча й знаходяться в нерозривному їх зв'язку. При цьому такі поняття розмежуються таким чином: підстава припинення права приватної власності –

це правоприпиняючий юридичний факт або їх сукупність, що згідно законодавства є достатньою умовою для припинення права приватної власності; способом припинення права власності є правовий механізм припинення означеного права. Відповідно, дисертант робить досить аргументований висновок, що певним підставам припинення права власності повинні відповідати конкретні способи його припинення. При цьому на стор. 60 автор влучно підкреслює, що найбільш логічною є побудова системи правоприпинення з урахуванням підстав і способів припинення права приватної власності. Способи припинення права приватної власності можуть бути систематизовані відповідно до критерію волі особи, право власності якої припиняється. Так, всі способи (як і підстави) припинення права приватної власності поділяються на добровільні, вимушені і примусові.

Досить аргументовано доведено і те (С. 9 дис.), що між окремими підставами та способами припинення права приватної власності існує їх залежність від виду об'єкта права власності, а також наявності або відсутності волі власника. Також в дисертації автором визначені і закономірності взаємозалежності підстави та способу припинення конкретного права приватної власності в залежності від виду майна (рухоме, нерухоме).

Має певну цікавість і висновок (С. 61 дис.), що окремим критерієм поділу способів припинення права приватної власності є їх місце в системі способів припинення права власності. При цьому за ознаками способів припинення права приватної власності автор виділяє загальні, спеціальні та особливі способи припинення права приватної власності. Загальні способи припинення права приватної власності – це юридичні факти та фактичні склади, що засвідчують припинення права власності фізичних та юридичних осіб та можуть застосовуватися як способи припинення права державної та комунальної власності; спеціальні способи припинення права приватної власності – це юридичні факти, за допомогою яких проходить припинення лише право приватної власності; особливі способи припинення права приватної власності – це юридичні факти, за допомогою яких припиняється право приватної власності на окремий об'єкт права власності чи для окремої категорії юридичних чи фізичних осіб.

Теоретичне та практичне значення має наступний висновок дисертанта (С. 74 дис.), що закріплені в ст. 346 ЦК України підстави припинення права власності не можна розподілити між трьома групами за критерієм наявності волі в відчужувача, адже такі підстави як знищення майна та деякі інші мають подвійну природу і можуть виступати як вимушені, так і як добровільні підстави припинення права власності. Крім того автором робиться висновок, що набуття права власності за даними підставами має особливості і щодо фактичного складу, який виступає підставою набуття права власності.

Так само переконливо здобувач доводить (С. 57 та 74 дис.), що в залежності від виду юридичного факту способи припинення права приватної власності можуть класифікуватися на дії та події. Окремо серед способів припинення права приватної власності як зазначає дисертант виділяються строки, які хоча й не включаються до системи юридичних фактів проте,

знаходяться в прямій залежності від останніх, адже строки являють собою розташування у часі юридичних фактів щодо один одного.

Також слід сказати, що автором сформовано ряд важливих висновків і пропозицій. Не аби яке значення є визначення місця підстав та способів припинення права приватної власності в механізмі правоприпинення суб'єктивного права приватної власності. Вельми корисними для подальшого вдосконалення законодавства є пропозиції автора розширити перелік підстав припинення права власності, додавши юридичні факти загибелі, споживання або переробки майна, викупу домашніх тварин при неналежному поводженні з ними.

Досить аргументовано доводиться автором і те (С. 87 дис.), що за чинним цивільним законодавством спосіб та підстава припинення права приватної власності шляхом відмови від права власності на майно, права на яке не підлягають державній реєстрації, співпадають і полягають в заяві особи чи інших конклюдентних діях, які дають змогу однозначно визначити волю власника відмовитися від права приватної власності на майно.

Також цікавим є і висновок (С. 112 дис.), що для майна, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності в результаті загибелі майна також припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру.

Таким чином, викладене дозволяє зробити висновок, що у дисертаційному дослідженні Дмитра Михайловича Білецького сформульовано і обґрунтовано достатню кількість нових для цивільно-правової науки висновків та положень, які в своїй сукупності свідчать про певний внесок автора у розвиток досліджень в сферу цивільного права України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. За темою дисертаційного дослідження Дмитра Михайловича Білецького опубліковано 9 наукових праць, з яких 4 наукових статей опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 стаття, опублікована у зарубіжному періодичному виданні, та 4 тез доповідей на науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації, в цілому відображає структуру і наукові результати дослідження. Вони є ідентичними.

Практична і теоретична значимість результатів дисертаційного дослідження отриманих в дисертації в цілому не піддається сумніву. Вони є внеском в розвиток науки цивільного права, можуть бути використані для подальшого її розвитку, правозастосовній діяльності, в судовій практиці, навчально-методичній роботі а також для удосконалення чинного законодавства. Такі напрацювання можуть і повинні бути використані при підготовці лекцій, підручників і навчальних посібників, методичних рекомендацій з курсів «Цивільне та сімейне право» та спецкурсів «Право власності в Україні», «Зобов'язальне право».

Між тим, позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертаційного дослідження Дмитра Михайловича Білецького, його

наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування, необхідно зазначити, що **дисертаційна робота не позбавлена окремих дискусійних питань**, а отже вимагають додаткової аргументації та пояснень в процесі захисту. Серед них слід зазначити **наступні**:

1. Зокрема, заслуговує на увагу положення 1 новизни «вперше» (стор. 9 дис) за яким обґрунтовується, що способи припинення права приватної власності є врегульованою законодавством система юридичних фактів. З цього можна зробити висновок, що способи припинення права приватної власності розглядаються дисертантом в якості юридичних фактів. Хоча далі у положеннях 2 новизни «вдосконалено» та у положенні 1 новизни «дістало подальшого розвитку» вказується, що способи припинення права власності слід розуміти як правовий механізм припинення означеного права згідно з чинним законодавством. Відповідно, така позиція автора потребує додаткової аргументації та пояснення, оскільки може скластися враження, що правовий механізм, способи припинення та юридичні факти є тотожними категоріями.

2. Потребує додаткового пояснення положення 3 новизни «дістало подальшого розвитку» (стор. 11 дис), в якому дисертантом аргументується положення про включення до способів припинення права приватної власності строків, які хоча й не можуть бути включені до системи юридичних фактів, знаходяться в прямій залежності від останніх, адже строки являють собою розташування у часі юридичних фактів щодо один одного. З цього положення не досить зрозумілою є однозначна позиція автора, а саме: чи мають охоплюватися способами припинення права приватної власності строки? Постановка такого питання полягає у тому, що із положення 1 новизни «вперше» обґрунтовується, що способи припинення права приватної власності є врегульованою законодавством система юридичних фактів. Проте, якщо строки не можуть бути включені до системи юридичних фактів, то як тоді вони можуть бути включені до способів припинення права приватної власності.

3. На стор. 49 автором робиться висновок, що припинення права приватної власності є абсолютною і безповоротною втратою правового зв'язку між власником і належним йому майном в результаті дії або настання різних юридичних фактів (угод, рішень суду, юридичних вчинків, подій, неправомірних дій учасників цивільних правовідносин, правомірного використання і споживання майна). Проте, чи може йти мова про абсолютну і безповоротну втрату правового зв'язку з власником наприклад, у тому випадку, коли особа, яка спростувала свою смерть за рішенням суду у разі помилки іншої особи, яка під час впізнання трупу свідомо чи помилково ідентифікувала її, а на підставі таких свідчень була похована інша особа, ніж зазначено у свідоцтві про смерть. Це стосується і фізичної особи, яка була оголошена померлою, де ст. 48 ЦК України регулюється умови та порядок поновлення права приватної власності.

4. На стор. 65 дис. дисертант (грунтуючись на ч. 5 ст. 22 та ч. 4 ст. 81 Земельного кодексу України) проводить позицію, що для іноземців та осіб без громадянства встановлено особливу підставу і спосіб припинення права

приватної власності на успадковані земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Відповідно вказується, що підставою припинення права власності може бути відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення чи рішення суду. При цьому органи прокуратури, як зазначає автор, мають право звертатися до суду з позовами щодо примусового припинення права власності іноземців на успадковані земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Проте, на скільки такі положення відповідають Конституції України. Зокрема, відповідно до ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Далі, ст. 13 визначається, що усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Згідно ст. 14 право власності на землю гарантується і набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Важливо сказати, що іноземці та особи без громадянства згідно закону можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення у порядку спадкування. При цьому важливо і те, що згідно ст. 41 Конституції України: по-перше, право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом; по-друге, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним. Крім цього єдиним винятком примусового відчуження об'єктів права приватної власності в ст. 41 Конституції України зазначається як мотиви суспільної необхідності. Відповідно, з цього приводу виникає питання чи можуть іноземці та особи без громадянства примусово (в судовому порядку) бути позбавлені права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

5. На стор. 72-73 дис. автором аргументується необхідність закріплення в цивільному законодавстві норми щодо належності підстав та способів припинення права власності. Як результат дисертантом пропонується нова редакція ч. 2 ст. 346 ЦК України за якою: «Право власності припиняється у випадку дотримання належної підстави для припинення конкретного права власності та у належний спосіб». Проте наскільки є виправданим такий підхід та чи виникає нагальна потреба у введенні таких категорій як «належна підстава» та «належний спосіб» припинення права власності? Також, додаткової аргументації потребує і розкриття змісту вказаних правових явищ.

В цілому сформульовані зауваження не зачіпають зазначених позитивних моментів, які об'єктивно містить рецензоване дослідження. Що ж до самих цих зауважень, то вони розглядаються виключно як підстава для наукової дискусії на засіданні спеціалізованої вченої ради із захисту дисертації Дмитра Михайловича Білецького, в ході якої дисертант має можливість спростувати їх, відстоявши власні позиції.

Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій викладено авторський підхід, що стосуються способів та підстав припинення права приватної власності.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Дмитра Михайловича Білецького на тему «Способи припинення права приватної власності за цивільним законодавством України» є завершеною науковою працею, яка містить отримані автором нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему щодо належної регламентації підстав та способів припинення права приватної власності в цивільному законодавстві України.

Зміст дисертації відповідає профілю спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Вказане дозволяє зробити загальний **висновки:**

1) **дисертація та автореферат** Дмитра Михайловича Білецького на тему «Способи припинення права приватної власності за цивільним законодавством України» є самостійним творчим доробком автора, що **відповідає існуючим державним вимогам**, які пред'являються до змісту та оформленню дисертації та автореферату з юридичних наук, а саме п. 9, 11, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року;

2) Дмитро Михайлович Білецький, на основі публічного захисту, **заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)** за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного
університету внутрішніх справ

О. Р. Шишка